

BRITISH MUSEUM OR. 8193'DE KAYITLI UYGUR HARFLİ ELYAZMA MECMUA VE BUNUN ÖZBEK FİLOLOJİSİ İÇİN ÖNEMİ

A. M. ŞÇERBAK*

O. British Museum'da muhafaza edilen Or. 8193'de kayıtlı el yazma mecmua, hem şüir hem nesir parçaları ihtiva etmektedir. Eser Uygur harfleriyle yazılmış olup, bir çok resimle süslenmiştir. Mecmuanın tertip edildiği yer : İran'ın Yezd şehri, tertip tarihi : Hicrî Recep - Şa'bân 835 (Milâdî 1432), kopya eden ve tertipleyen : Mansur Bahşi'dir¹.

Or. 8193 üzerine ilk bilgiyi 1924 yılında V. V. Bartol'd² vermişti. Daha fazla açıklama, G. Clauson'un 1928'de çıkan makalesinde mevcuttur³. Sonraları, Or. 8193 el yazması A. M. Şçerbak tarafından tasvir edilmiştir⁴.

Mecmuaya dahil edilen nazım ve nesir parçalardan çoğunun yayımlandığı ve az çok incelendiği şu zamanda, bizim bunlar üzerindeki bilgilerimiz oldukça derinleşmiş olup, yalnız önümüzdeki el yazma mecmuanın diğer eserlerle karşılaştırılarak metin araştırmaları için değil, aynı zamanda XV. yüzyılda Orta Asya'da Arap ve Uygur alfabelerinin paralel olarak kullanılmasının sebeplerinin açıklanması gibi tamamiyle başka tarz vazifelerin çözümü için de ümit verici bir temel teşkil edebilecektir.

1. Uygur yazısının kullanılması geleneği ile ilgili meselelerin cevaplandırılmasını denemeden önce, Or. 8193 el yazma mecmuasında bulunan metinlerin umumî karakteristiği üzerinde duralım. Bunları sıra ile zikrederek kısaca araştırma tarihinden bahsedeceğiz.

Mecmuaya şu eserler dahil edilmiştir : 1) "Sirâc al - Kulûb", (2a-129b yapraklar); 2) "Mes'ele Kitâbı", (130a-136b yapraklar); 3) "Râhat al Kulûb",

* Bu makale, *Sovetskaya Tyurkologiya (Sovyet Türkolojisi)*, 1983/3, s. 72-77'deki "Rukopisnyy sbornik Or. 8193 i yego znaçenie dlya uzbekskoy filologii" başlıklı Rusça aslından, Türkçeye Ahmet Temir tarafından tercüme edilmiştir.

¹ Mansur Bahşi hakkında bk. H. E. Hofman, *Turkish Literature. A bio-bibliographical survey*. Sec. III, p. I, vol. 4: K-N. Utrecht 1969, s. 118-121.

² V.V. Bartol'd, *Novaya rukopis' uygurskim şriftom v Britanskom Muzee* [Britanya Müzesi'nde Uygur yazılı yeni bir belge], *Doklady Rossiyskoy Akademii Nauk [Rusya İlimler Akademisi tebliğleri]*, "V" serisi, Leningard 1924, Nisan-Haziran, s. 57-58.

³ Sir G. Clauson, "A hitherto unknown Turkish manuscript in "Uighur" characters", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Londra 1928, s. 99-123.

⁴ A.M. Şçerbak, *Oguz-nâme, Muhabbet-nâme*, Moskova 1959, s. 115-123.

(137a-159b yapraklar); 4) “Muhabbet - nâme”, (159a-173a yapraklar); 5) Nevaî'den öncekilerin manzum eserleri (173b-182b yapraklar). El yazmanın kenarlarına Arap harfleri ile Farsça olarak Kemâl İsmâil İsfahânî'nin divanı yazılmıştır.

1) “Sirâc al - Kulûb” hacim bakımından büyük bir eser olup, bir kısmı kaybolmuş olsa gerektir. Sağlam kalan kısmında, eserin devamlılığının bozulduğu görülüyor.

“Sirâc al - Kulûb”, türlü dinî konular üzerine Peygambere yöneltilen suallerle bunlara verilen, bazıları çok umumî cevapları içine almaktadır. Hepsini 26 sualden ibarettir.

Dil bakımından “Sirâc al - Kulûb”un Uygurca metni, ‘Mi’râc - nâme” ve “Tezkirei evliya”ya benzemektedir. Esasında burada, fonetik ve morfolojik yönden hiç bir eski özellik mevcut değildir, cümle terkipleri ise oldukça mahdut ve kitabîdir. Söz hazinesinde şu gibi kelimelere rastlamak mümkündür : “yazuk” ‘günah’, “kigür-” ‘sokmak’, “urgak” ‘kopça, çengel’, “salca” ‘kene’, “guma” ‘kuma, metres’, “öndür” ‘yüksek’, “tangdası kün” ‘ertesini gün’, “el kün” ‘halk’.

“Sirâc al - Kulûb”un Or. 8193 el yazmasındaki metni yayımlanmamıştır. 1975’te İstanbul Üniversitesi doçentlerinden O. Sertkaya bu el yazmayı esaslı bir şekilde inceleyerek neşre hazırlamış ve “Sirâc al - Kulûb” konusu üzerinde doktora tezi müdafaası yapmıştır⁵.

Elimizde mevcut kataloglara göre hüküm vermek gerekirse, “Sirâc al - Kulûb”un Türkçe nüshaları çok değildir. Moskova’da Sovyet Merkez Arşivi’nde muhafaza edilen (No 1468, fond No 181) XVI. yüzyıla ait (1553 - 54) nüsha üzerine, 1960’ta Moskova’da tertiplenen XXV. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi’nde E. N. Necip bilgi vermişti⁶. “Sirâc al - Kulûb”un bütün diğer nüshalarında olduğu gibi bunun muhtavasını, türlü dinî konular üzerine Yahudiler tarafından Muhammed’e yöneltilen suallerle bunlara verilen cevaplar ve tefsirler teşkil etmektedir⁷.

Diğer bir Türkçe nüsha, geçen yüzyılın sonunda Kazan’da iki defa yapılan neşre esas teşkil etmiştir⁸. Metindeki suallerin miktarı daha fazla

⁵ O.F. Sertkaya, *İslâmî Devrenin Uygur Harfli Eserlerinden Sirâcü'l-Kulûb, Transkripsiyon ve indeks*. İstanbul 1975.

⁶ E.N. Necip, “Datirovannaya tyurkoyazıçnaya rukopis’ XVI veka سراج القلوب iz Tsentralnogo gosudarstvennogo arhiva SSSR v Moskve [Moskova Merkez Sovyet Devlet Arşivindeki XVI. yüzyıla ait Türkçe سراج القلوب el yazması]”, *Doklady delegatsii SSSR na XXV Mejdunarodnom kongresse vostokovedov [XXV. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresinde SSSR Delegasyonu Tebliğleri]*, Moskova 1960, s. 1-11.

⁷ Bu münasebetle, Moskova el yazmasının mikrofilmni ve “Sirâc al-Kulûb”un diline ait çalışmasının el yazma nüshasını emrimize tahsis eden E.N. Necip’e derin şükranlarımızı sunarız.

⁸ سراج القلوب , Kazan 1875 ve 1895.

(40) ve sırası da biraz değişikse de, 21. sahifeden başlamak üzere, Uyгурca metindeki suallere nispeten uymaktadır.

Vaktiyle V. V. Bartold'un yazdığı gibi, "Sirâc al - Kulûb"un Uyгурca ve diğer nüshalarının metni Farsçadan, Farsça metin de Arapçadan çevrilmiştir. "Sirâc al - kulûb"un Farsça el yazmaları üzerine J. R. Walsh⁹ bilgi vermektedir. J. R. Walsh'ın işaret ettiği gibi, bunlardan birisi Edinburg'daki New College'de muhafaza edilmekte ve muhteva bakımından Ch. Rieu'nün¹⁰ tasvir ettiği nüshaya yakın bulunmaktadır; ancak baş kısmı farklıdır. Bunun konusunu, Yahudilerin Muhammed'e yönelttikleri yetmiş soru teşkil etmektedir. J. R. Walsh tarafından zikredilen ve başka bir yerde muhafaza edilen diğer Farsça nüshada ise 33 soru vardır¹¹.

2) "Mes'ele Kitabı", el yazmanın küçük bir bölümünü teşkil etmekte ve içerisinde kırk üç soru bulunmaktadır. V. V. Bartold'un tahminine göre bu, Şahrûh'un hükümdarlığı zamanında, 1407'den 1444'e kadar Herat'ta baş komutan olan Celâl ed - Din Firuzşah şerefine yazılmıştır¹².

Transkripsiyonlu metin, indeks ve faksimile ilâvesi ile, Osman F. Sertkaya tarafından yayımlanmıştır¹³.

3) Or. 8193'deki el yazma mecmuaya, "Râhat al - Kulûb"un ancak bir kısmının alındığını belirtmek için bazı sebepler vardır (137a yaprağına bk).

"Râhat al - Kulûb", peygamber ve şeyhlere âit hikâyeleri, bundan başka, Yemen padişahının peygambere ve Çin padişahının kızının, Magrib padişahının oğluna tevcih ettiği soruları içerisine almaktadır.

G. Jarring, 1929'da Kâşgar'da elde ettiği ve bu gün Lund Üniversite Kütüphanesi'nde muhafaza edilen aynı isimdeki el yazma eserden aldığı parçaları koyarak neşrettiği monografilerinde "Rahat al-Kulûb" hakkında birtakım bilgiler vermektedir¹⁴. G. Jarring'in nüshasında yirmi başlık vardır.

Metnin tarihine temas eden G. Jarring, "Rahat al-Kulûb" adı altında bir kaç eserin bulunduğunu, ancak bunlar arasındaki münasebetin pek açık ol-

⁹ John R. Walsh, "The Turkish Manuscripts in New College", *Oriens* XII, 1-2, Leiden 1959, s. 186.

¹⁰ Ch. Rieu, *Catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum I*, London 1879, s. 17b.

¹¹ Bk. H. Ethé, *Catalogue of Persian manuscripts in the Library of the India Office. I*. Oxford 1903, s. 988. Bu el yazmada eserin yazarı zikredilmektedir: Necm-ed-din Dayya.

¹² V. V. Bartold, *Ulugbek i yevo vremya [Ulug Bek ve zamanı]*. *Zapiski Rossiyskoy Akademii nauk [Rusya İlimler Akademisi neşriyatı]*. seri VIII, XIII, No. 5, 1918, s. 71, 119.

¹³ O. F. Sertkaya, "Uygur harfleri ile yazılmış bazı mensur parçalar, I. Mes'ele Kitabı", *Türkiyat Mecmuası XVIII* (1973-1975). İstanbul 1976, s. 245-268, I-XII.

¹⁴ G. Jarring, *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. II. Materialien*. Lund 1933, s. 16-19, 42-47; aynı yazarın *Literary Texts from Kashghar edited and translated with notes and glossary*. Lund 1980, s. 71-84.

madığını yazıyor. G. Jarring, Berlin, Leiden, Lund, Upsala, Taşkent'te muhafaza edilen 14 el yazmadan bahsediyor¹⁵.

4) "Muhabbet-nâme", Hocendî'nin "Letâfet-nâme"si, Emiri'nin "Deh-nâme"si ve Sidî Ahmed'in "Taaşşuk-nâme"si ile birlikte eski Özbek erotik poemalarının bir halkasını teşkil etmekte olup, İran şairleri arasında özellikle geniş yayılma alanı bulmuştur.

"Muhabbet-nâme"nin metni, biri Uygur (T. Genceî, A. M. Şçerbak), diğeri Arap harfli (T. Celâlov, E. N. Necip) olmak üzere, dört defa yayımlanmıştır¹⁶.

T. Genceî'nin çalışması üç bölümden ibarettir. Birinci bölüm : Giriş, metnin transkripsiyonunu, notları, faksimileyi; ikincisi : İtalyan diline tercümesini; üçüncüsü : eserde rastlanılan Türkçe sözlüğü içine almaktadır¹⁷. T. Genceî, eserin kritik metin hazırlama vazifesini üzerine almamış, fakat orijinalle aynı olan Arapça listeyi açıklamak ve onun ayrı parçalarını da eserine almakla bu yönde kat'î bir adım atmıştır.

E. N. Necib'in¹⁸ ve A. M. Şçerbak'ın¹⁹ araştırmaları Sovyet Türkologlarınca iyi bilindiğinden, bu hususta tafsilâta girişmeyi lüzumsuz buluyoruz. T. Celâlov'un neşrine gelince²⁰, bu eser E. N. Necib'in tanıtmasında²¹ kritik bir şekilde gözden geçirilmiştir. T. Genceî, E. N. Necib ve A. M. Şçerbak'ın yayınlarının umumî karakteristiği G. Clauson'un makalesinde belirtilmiştir²². G. Clauson, bu sayılanların başarılarını takdir etmekle beraber bazı eksikliklere de işaret ediyor. Meselâ, T. Genceî'deki 181'a yaprağı hakikatte 170a'dır. Halbuki 170b ile 181a hiç verilmemişlerdir. Sonra A. M. Şçerbak'ın yayınında, özellikle son kısmında, el yazma metnin sayfalarına işarete tu-

¹⁵ G. Jarring, *Literary texts from Kashghar*.... s. 70.

¹⁶ "Muhabbet-name"nin Arap yazılı diğer iki nüshası için bk. O. F. Sertkaya, "Horezmî'nin Muhabbet-nâme'sinin iki yeni yazma nüshası üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, XVII (1972), İstanbul 1972, s. 185-207. Aynı yerde "Muhabbat-nâma"nin Arapça yazılı iki yeni nüshası ve transkripsiyonu (s. 190-207). Makaleye her iki nüshanın faksimileleri eklenmiştir (I-XVIII).

¹⁷ T. Gencei. 1) Il "Muhabbat-nâma" di Hōrazmī, *Annali dell' Istituto Universitario Orientale di Napoli*, N.S. VI, 1954-56, s. 131-161; 2) Il "Muhabbat-nâma" di "Hōrazmī. II. Traduzione con note introduttive, *Annali*..., N.S. VII, 1957, s. 135-166; 3) Il lessico del "Muhabbat-nâma", *Annali*..., N.S. VIII, 1958, s. 91-102.

¹⁸ Horezmi, *Muhabbet-nâme. İzdanie teksta, transkripsiya, perevod i issledovanie E. N. Nadjiba* [Muhabbet-name. E. N. Necib'in metin neşri, transkripsiyonu, tercümesi ve araştırması], Moskova 1961.

¹⁹ A. M. Şçerbak, *Oguz-nâme. Muhabbet-nâme*. s. 113-170.

²⁰ Horazmī, *Muhabbatnoma*, Naşrga tayyarlovçi T. Calalov. Taşkent 1959.

²¹ E. N. Necip, "Horazmī "Muhabbat-noma"sinin Taşkent naşri hakida", *Özbek Tili ve Edebiyeti*, 1963, No. 6, s. 66-70.

²² G. Clauson, "The Muhabbat-nâma of Hwārezmī", *Central Asiatic Journal*, VII, 4, Wiesbaden 1962, s. 241-255.

tarsızlıklar bulunduğu görülmektedir. Netice olarak G. Clauson “el yazma şeceresi”nin rekonstrüksiyonunu teklif etmektedir ki yukarıda sayılanlarla birlikte, orijinalin ilâvesiyle beş nazariî metin bunun esasını teşkil edecektir. T. Genceî neşrinin her üç bölümü de J. Eckmann’ın tenkidinde esash bir şekilde incelenmiştir²³. A. M. Şçerbak’ın²⁴ ve E. N. Necib ile A. M. Şçerbak’ın²⁵ yayınları üzerine de tenkitler çıkmıştır.

“Muhabbet-nâme”²⁶ ile ilgili olarak, ansiklopedik neşriyatta²⁷ özel bir bölüm teşkil eden bir kaç Türk yayını da vardır.

5) Bu mecmuaya dahil edilen Nevaî öncesi şairlerin eserlerinden şunlar vardır : a) Lutfî’nin dört gazeli; b) Cevherî’nin gazeli; c) Kamber-oğlu’nun üç gazeli; d) Kasım’ın gazeli; e) Mansur Bahşi’nin kasidesi; f) dört koşuk; g) bir dörtlük (beyit?).

Nevaî öncesi kimselerin manzum parçaları, Or. 8193 el yazmasına göre üç defa yayımlanmıştır. 1928’de G. Clauson tarafından İngiltere’de,²⁸ 1975’te Osman F. Sertkaya tarafından Türkiye’de²⁹ ve 1982’de A. M. Şçerbak tarafından Sovyetler Birliği’nde³⁰.

İngiliz yayını, tercümesiz olarak el yazma mecmuanın tasvirine eklenen metnin transkripsiyonundan ibarettir. Türkiye’de hazırlanan yayın, el yazmanın tasviri, müellifler üzerine kısa biyografik bilgiler, metnin transkripsiyonu ile faksimileyi içine almaktadır. Sovyet yayınında, giriş bölümünden başka, metnin transkripsiyonu ve faksimilesi ile Rusça tercümesi vardır.

II. Yukarıda işaret edildiği gibi, Or. 8193 el yazma mecmuasına alınan eserler Uygur harfleriyle yazılmıştır ve bu hal, XV. yy.’da Uygur alfabesinin Orta Asya’da kullanılışı için tek misal değildir. Aynı şekilde, “Bahtiyâr-nâme” (1434), “Mi’râc-nâme” ve “Tezkire-i evliyâ” (1436), “Kutadgu Bi-

²³ Bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, 1959, s. 156-158.

²⁴ Bk. A. N. Kononov, *Voprosı Yazıkoznaniya*, 1963, No. 5, s. 134-135.

²⁵ Bk. G. F. Blagova, “Muhabbat-name” yazmasının iki neşri”, *Narodı Azii i Afriki (Asya ve Afrika Halkları)*, Moskova 1963, No. 2, s. 209-212.

²⁶ O. F. Sertkaya, “Horezmî’nin Muhabbet-nâme’sinin iki yeni yazma nüshası üzerine”, s. 187.

²⁷ J. Eckmann, *Die kiptschakische Literatur [Kıpçak edebiyatı]”, Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, Wiesbaden 1964, s. 285-287.

²⁸ Sir G. Clauson, A hitherto unknown Turkish manuscript in “Uighur” characters”, s. 129-130 (“Appendix”).

²⁹ O. F. Sertkaya, Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar. II. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXI, 1973, İstanbul 1975, s. 175-195.

³⁰ A. M. Şçerbak, “Poetiçeskie proizvedeniya predşestvennikov Nava’i [Neva’î’den öncekilerin manzum eserleri]. *Pis’mennie Pamyatniki Vostoka* 1975, Moskova 1982, s. 172-184, 332-341.

lig" (1439), "Atebetü'l-hakayık" (1444 ve 1480), "Letâfet-nâme" (1488)³¹ v.b. lar da Uygur yazısı ile yazılmışlardır. Kopya işi umumiyetle Herat, Yzed ve Semerkand'da yapılmış olup, kopyacı olarak da Mansur Bahşi, Malik Bahşi, Zeyn el-Abidin ve başka şahıslar zikredilmektedir.

İslâmî devir Uygur el yazmalarını gözden geçiren V. V. Radlov, Uygur yazısının özel bir tipinin mevcut olduğunu tahmin etmiş ve buna "der mohammedanisch-uygurische Schrift-Character"³² adını vermişti. Bu el yazmaların bazılarında epey miktar ilâve işaretler kullanıldığından, ilk bakışta, V. V. Radlov'un tahmini sağlam gözükebilir. Fakat konuya daha derin yaklaşılnca, elle tutulur deliller için sağlam temelin mevcut olmadığı açıkça görülür : ilâve işaretler Arap alfabesinin harf ve diakritik unsurlarından ibaret olup Uygur harflerinin temel unsuru sayılamayacağından, bunları Uygur alfabesiyle bir bütün olarak kabul etmeye hakkımız yoktur. Başka bir ifade ile, burada Uygur yazısının özel bir tipi ile değil, Arap harf ve diakritik işaretleriyle "açıklanmış" normal Uygur yazısının özel bir hat şekli ile karşı karşıyayız³³.

XV. yy.'da Uygur yazısının rönesansı denen hadise, eski yazı geleneğinin parlak bir yenilenmesi olmayıp, pratik düşüncelerden de kaynaklanmıyordu. Buna delil olarak şu farkı gösterebiliriz : Adı geçen bu devirde Uygur yazısı ile kaleme alınmış olan eserlerin metni, satır aralarında Arap yazısı ile de tekrarlanmaktadır ki, bu, ancak eseri okunabilir, daha doğrusu anlaşılabilir bir hale sokmak arzusu ile açıklanabilir³⁴.

Yukarıda verilen açıklama ile ilgili olarak karşımıza sualler çıkıyor. İslâmın hâkim olduğu bir devirde önce Arap alfabesiyle yazılmış olan eserler, sonradan hangi maksatla Uygur yazısına aktarılmıştır? Arap alfabesinin resmî yazı dili hüviyetini kazandığı bir devirde iki alfabenin paralel olarak kullanılmasını nasıl izah etmeli? Arap yazısı ile kaleme alınmış eserler Uygurcaya aktarılırken niçin Uygur yazısının XIII. yy.'da Moğollar tarafından benimsenmiş hat şekli tercih edilmiştir?³⁵. Bütün bu sualler, umumî olarak, şöyle

³¹ T. Genceyi. Note on an unknown poem of Haidar in Uighur characters, *A locust's leg. Studies in honour of S. H. Taqizadeh*, London 1962, s. 67; aynı yazarın : Note on the colophon of the "Latâfat'nâme" in Uighur characters from the Kabul Museum, *Annali dell' Istituto Universitario Orientale di Napoli*, N.S. XIV, 1964, s. 161-164. Yine bk. O. F. Sertkaya, *İslâmî Devrenin Uygur Harfli Eserlerine Toplu Bir Bakış*, Bochum 1977. Aynı konu üzerine T. Genceyi'nin de "The renaissance of the Uighur script" adı altında bir araştırmasının çıkacağı duyurulmuştu, ancak bu hususta elimizde katî bir bilgi mevcut değildir.

³² W. W. Radloff, *Das Kudatku Bilik*, I. SPb., 1891; s. XCIII.

³³ Bk. A. M. Şçerbak, "De l'alphabet ouïgour", *Acta Orientalia* dergisinde basılmaktadır.

³⁴ Krş. T. Gandjei, Note on an unknown poem of Haidar, s. 67.

³⁵ Bk. W. Kotwicz, Quelques données nouvelles sur les relations entre les Mongoles et les Ouïgours, *Rocznik Orientalistyczny*, II, 1925, s. 244; P. Pelliot, Les systèmes d'écriture en usage chez les anciens Mongols, *Asia Major*, II, 1925, s. 287-289.

cevaplandırılabilir : Her zaman ve her vesile ile Çingiz Han neslinden olduklarını belirten Timur'un ahfadı, Moğol İmparatorluğu'nun hâkimiyetini desteklemek için her vasıttan faydalanmaya çalışmışlardır. Uygur alfabesi, bu gibi vasıtalarından birisi idi. Çünkü o, Türkler tarafından kullanılması bırakılarak bir süre geçtikten sonra, artık bir Türk yazısı değil de daha çok Moğol yazısı olarak mütalâa edilmekte idi. Burada, Zahir ed-Din Muhammed Babur'a âit vak'ayı da zikretmekte fayda vardır : O, XVI. yy.'ın başında "Hatt-ı Baburî" adı altında farklı özel bir yazı icat etmiş ve bunu, Ali Alparslan'ın bildirdiğine, göre, nüshası halen İran'ın Meşhed şehir Kütüphanesi'nde muhafaza edilen, *Kur'an*'ı yazmakta kullanmıştır³⁶. Ali Alparslan'ın makalesinde verilen harf işaretleri dikkatle incelendikte, "Hatt-ı Baburî"nin esas kaynaklarının Arap ve Uygur alfabeleri olduğu akla gelmektedir. Ali Alparslan, kendisi de böyle bir neticeye varıyor. O şöyle diyor : *Alfabe dikkatle incelenirse görülür ki elif, dal, zel, he, sad, cim gibi bazı harflerin Arap harflerine az çok bir yakınlığı sezilmektedir. Babur'un ne sebeple bu yazıyı icad ettiği meçhulümüzdür. Asya'da, Babur'un dolaştığı yerlerdeki yazıların tedkiki ile bu yazının menşei daha iyi aydınlanacaktır. Fakat umûmî görünüşüyle İslâm ve Uygur alfabesinin tesiri bârizdir*³⁷. Bildiğimiz kadarı ile, her ne kadar Babur hiç bir yerde "Hatt-ı Baburî"yi meydana getirişinin sebeplerinden bahsetmiyorsa da, onun anlayış tarzına yaklaşmayı mümkün kılan bazı faktörler vardır. Diğer Timurlular gibi, Babur da Moğol Hanları sülâlesinden olduğunu belirtmiştir. Babur'un babası Ömer Şeyh Mirza, Uygur yazısının Moğollar tarafından kullanılan hat şeklindeki farklar hakkında bilgi sahibi idi. Bir Timurlu olarak Maverâünnehir'de şahıslar arasında cereyan eden iktidar kavgasındaki rolünü açık olarak belirten Babur, kendi neslinin yüksek durumunu, Çingiz Han sülâlesinin haşmet ve sarsılmazlığını müdrikti.

Böylece, XV. yy.'daki Uygur alfabesine dönüş hareketi pratik yönde değil de, bir şeref meselesi olarak önemli idi.

III. Or. 8193 el yazma mecmuasının Özbek filolojisi için önemi, her şeyden önce, bunda XIV-XV. yy.'lar eski Özbek edebiyatı nazım ve nesir varyantlarının yansıtılmış olmasındadır. Mecmuada muhtelif ağızlardan eserler mevcut olup, bunların son derece geniş ve devamlı surette araştırılması Özbek edebiyatı için önemini gösteren farklardır. Mecmuaya özel bir değer kazandıran cihet, bunun, daha müellifler hayatta iken, veya ölümlerinden kısa

³⁶ A. Alparslan, "Babur'un icad ettiği "Baburî yazısı" ve onunla yazılmış olan Kur'an", *Türkiyat Mecmuası*, XVIII (1973-1975), İstanbul 1976, s. 161-166. Hatt-ı Baburî'nin Tabakat-ı Ekberî'den alınan diğer varyantı için bk. S. A. Azimeanova, "Novie svedeniya o "Hatt-ı Baburî" [Hatt-ı Baburî üzerine yeni bilgiler]". Doklady Delegatsii SSSR na XXVI mejdunarodnom kongresse vostokovedov [XXVI. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresinde SSSR Delegasyonu tebliğleri], Moskova, 1963.

³⁷ A. Alparslan, Babur'un icad ettiği "Baburî yazısı" ve onunla yazılmış olan Kur'an, s. 166.

bir süre sonra yazılmış olmasıdır. nlleri belirtme bakımından Arap yazısına nazaran daha üstün imkn sağlayan Uygur yazısı ile kopya edilmiş olması, bunu değerli kılan diğer bir husustur. Nihayet, mükemmel bitki, hayvan ve hendes şekillerle süslenmiş olan el yazmanın, bu yönden de sanat değerine işaret etmek yerinde olur.